

संरक्षित क्षेत्रको पुनरसंरचना: नेपालको संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनमा लोकतान्त्रिक ढाँचाको खोजी

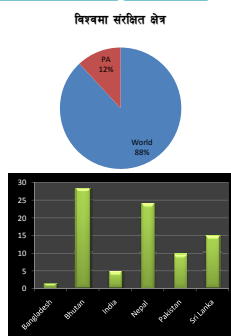

छलफलका विषयहरू

१. संरक्षित क्षेत्रको तथ्यगत अवस्था
२. संरक्षित क्षेत्र घोषणा तथा विस्तार सम्बन्धी तर्कहरू
३. संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनका विद्यमान ढाँचा तथा पद्धतिहरू
४. समुदायमा आधारित संरक्षित क्षेत्र: अवधारणा र अभ्यास
५. संरक्षित क्षेत्रको शासकीय पद्धतिका मूलभूत मुद्दाहरू

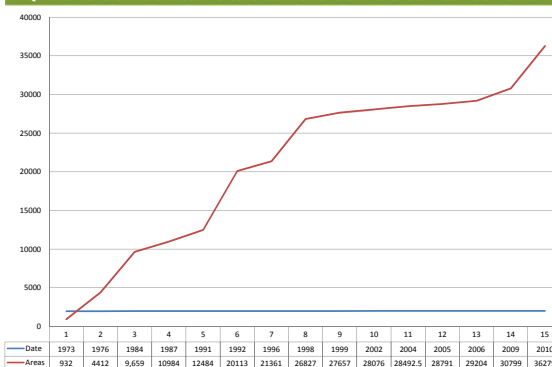
१. तथ्यगत अवस्था : विश्वव्यापी परिदृश्य

- संरक्षित क्षेत्रको मुख्य मार्गदर्शक महासन्धि: जैविक विविधता महासन्धि १९९२
- महासन्धिको संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी कार्यक्रम: पारिस्थिकीय प्रणालीहरूको सन्तुलित प्रतिनिधित्व हुनेगरी **विविधतायुक्त पद्धतिमा आधारित** संरक्षित क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन
- महासन्धिको संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी लक्षित कार्य २०१०: जैविक विविधताको हास दरलाई घटाउने।
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय सहश्राव्दी विकास लक्ष-७: वातावरणीय दिगोपनाको सुनिश्चितता

नेपालमा कति प्रतिशत भू-भागलाई संरक्षित क्षेत्रको रूपमा घोषणा गर्ने ?

१. तथ्यगत अवस्था: नेपालमा संरक्षित क्षेत्र विस्तारको क्रम

संरक्षित क्षेत्र विस्तारको यो क्रम कहाँसम्म पुग्छ ? २५%, ३०%, ४०%, ५०%, ६०% ?

१. तथ्यगत अवस्था : नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरू

संरक्षित क्षेत्र घोषणा तथा विस्तारका आधार र कारणहरू के हुन् ?

२. संरक्षित क्षेत्र घोषणा तथा विस्तार सम्बन्धी तर्कहरू

सरकारी तर्क

- अन्तर्राष्ट्रिय बाध्यता
- सहभागी विकास
- संरक्षित क्षेत्रको आवश्यकता
- प्रजाति र योजना

परियोजनाहारीको तर्क

- जैविक मार्गको स्थापना
- मध्य पहाडमा संरक्षित क्षेत्रको आवश्यकता
- प्रजाति र योजना

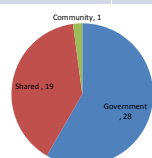
निजी क्षेत्रको तर्क

- पर्यटन
- होटल व्यवसाय
- पर्यटन

सरकार - अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताका सन्दर्भमा संरक्षित क्षेत्रहरूको विस्तार गर्न नेपाल के कारणले बाध्य छ ?
परियोजनावादी- संरक्षणले मात्र प्रभावित समुदायको गरिबी न्युनिकरण र श्रोतमाथिको अधिकार कसरी सुनिश्चित हुन्छ ?
निजी क्षेत्र - संरक्षित क्षेत्रमा हुने पर्यटन व्यवसायको मुनाफामा प्रभावित बासिन्दाहरू कसरी हिस्सेदार बन्न सक्छन् ?

३. संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनका विद्यमान पद्धतिहरू

संरक्षित क्षेत्रका प्रकारहरू	संख्या	सरकार नियन्त्रित संरक्षित क्षेत्रहरू	संयुक्त रूपमा व्यवस्थापन गरिएका संरक्षित क्षेत्रहरू	समुदाय व्यवस्थित संरक्षित क्षेत्रहरू
राष्ट्रिय निकुञ्ज	१०	१०	०	०
आरक्ष	४	४	०	०
संरक्षण क्षेत्रहरू	६	२	३	१
मध्यबर्ति क्षेत्र	१२	०	१२	०
रामसार सुचिमा समावेश गरिएका सिमसार क्षेत्रहरू	९	५	४	०
संरक्षित वनहरू	७	७	०	०
जम्मा	४८	२८	१९	१

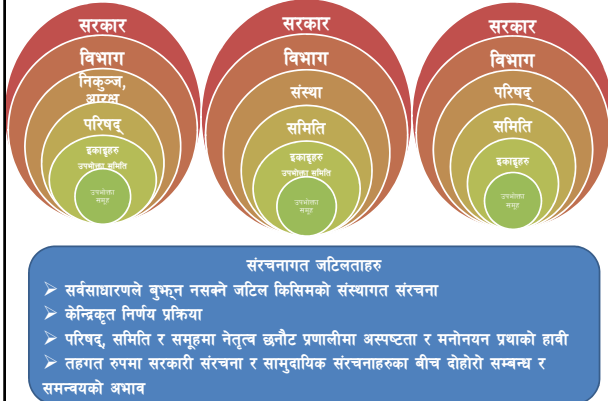

- संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि किन विविधतायुक्त व्यवस्थापन पद्धतिहरूको अवलम्बन हुन सकेको छैन ?
- संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापन सम्बन्धी विद्यमान ढाँचा तथा पद्धतिहरू उपयुक्त छन् त ?

३. पद्धति : संरक्षण क्षेत्रको कानुनी जञ्जाल

३ पद्धति : संरक्षित क्षेत्रको संस्थागत संरचना

४. समुदायमा आधारित संरक्षित क्षेत्र: अवधारणा र अभ्यास

- > संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि विशयव्यापी मान्यता प्रदान गरिएको एउटा प्रभावकारी पद्धति
- > नेपालका समुदायमा आधारित वनहरू, साना सिमसार, ताल, कुण्ड, पोखरी, जैविक मार्ग आदी सामुदायिक संरक्षित क्षेत्रको रूपमा व्यवस्थापन हुँदै आएका।
- > नेपालको अन्तरिम संविधान : समुदायमा आधारित प्राकृतिक श्रोत व्यवस्थापन पद्धतिलाई प्राथमिकता दिनु पर्ने।
- > नीतिगत प्रावधान (सिमसार, जैविक विविधता रणनीति, जलश्रोत रणनीति आदी)

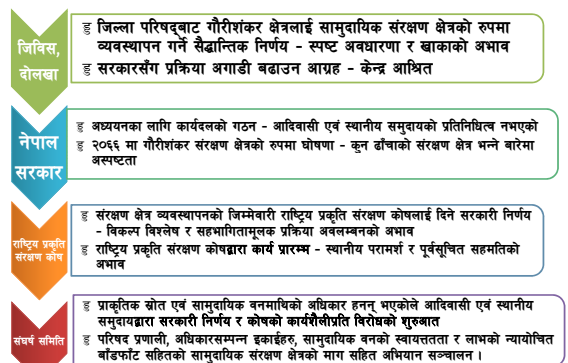
आदिवासी एवं समुदायले सानो स्तरका प्राप्त गरेको सफलतालाई आधार मानी ठूलो भू-वृध्यमा फैलिएका जैविक विविधतायुक्त संरक्षित क्षेत्रहरूको व्यवस्थापनमा कसरी उपयोग गर्न सक्छन् ?

४. संरक्षित क्षेत्र घोषणा तथा विस्तारका सम्बन्धमा आदिवासी एवं स्थानीय समुदायका अभिमतहरू

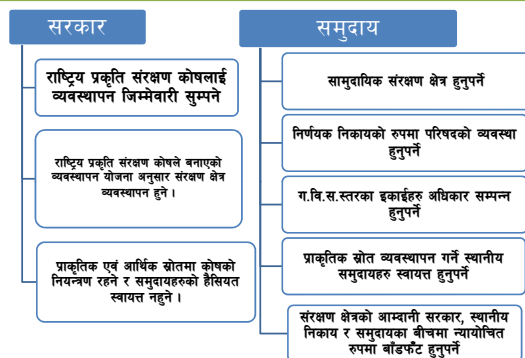
- संरक्षित क्षेत्र घोषणा तथा विस्तारमा असहमतिका आधारहरू
- > संरक्षित क्षेत्र सम्बन्धी कानून र व्यवस्थापन पद्धति केन्द्रित र अलोकतान्त्रिक हुनु।
 - > संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मर्म प्रतिविम्बित हुनेगरी संरक्षित क्षेत्रसम्बन्धी नयाँ कानूनको तर्जुमा नहुनु।
 - > संरक्षित क्षेत्रमा जैविक विविधता महासन्धि र ILO १९९ को सम्मान नहुनु।
 - > समुदायमा आधारित संरक्षण क्षेत्रको अवधारणालाई मान्यता नदिइनु।

आदिवासी एवं स्थानीय समुदायले संरक्षित क्षेत्रका सन्दर्भमा आफ्नो कस्तो किसिमको मान्यता र भूमिका चाहन्छ ?

संरक्षित क्षेत्रमा लोकतान्त्रिकरणका लागि एक अभियानमुखी नमूना : गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र

गैरिशंकर संरक्षण क्षेत्रका लागि प्रस्तावित ढाँचाहरू

गैरिशंकर संरक्षण क्षेत्र घोषणाले जन्माएका प्रश्न र सिकाईहरू

१. जिल्ला विकास समितिको जिल्ला परिषद्को निर्णय र सरकारी घोषणाका बीचमा तामेल नखाएको अवस्थामा संरक्षणका काम कसरी प्रभावकारी हुन सक्छन् ?
२. संरक्षण क्षेत्रसम्बन्धी विद्यमान कानून र संरचनाले स्थानीय समुदायको अधिकार सुनिश्चित नगर्ने भएकोले समुदायको असहमति भइरहेको अवस्थामा कसरी दिगो संरक्षण हुन सक्छ ?
३. सहभागितामूलक रूपमा पूर्वसूचित सहमतिका प्रक्रियाहरू अवलम्बन नगरी केन्द्रकृत रूपमा संरक्षण क्षेत्र घोषणा गर्ने प्रक्रियाले गभिर रूपमा विवाद जन्मन्छ ।
४. जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने वा नगर्ने भन्ने प्रश्न होइन, संरक्षण कस्ले कसरी गर्ने र अधिकार एवं लाभको बाँडफाँटलाई न्यायोचित कसरी बनाउने भन्ने हो ।

५. संरक्षित क्षेत्रको शासकीय पद्धतिका मूलभूत मुद्दाहरू

राजनीतिक प्रश्न

- संरक्षित क्षेत्र घोषणाको वर्तमान तिब्र गतिले संघीयतामा पार्ने प्रभावलाई कसरी सुल्झाउने ?

कानुनी प्रश्न

- नेपालको संरक्षित क्षेत्र सम्बन्धी कानूनलाई जैविक विविधता महासन्धि, ILO १६९ र संघीयतामा आधारित संवैधानिक प्रावधान अनुकूल कसरी बनाउने ?
 - सामुदायिक संरक्षण क्षेत्रको मान्यता सहितको कानून तर्जुमा कसरी गर्ने
- #### संरक्षण पद्धति सम्बन्धी प्रश्न
- जैविक विविधता संरक्षणको लागि संरक्षित क्षेत्र घोषणा वा विस्तार नै उपयुक्त उपाय वा संरचना हो त ?

पूर्वसूचित सहमति सम्बन्धी प्रश्न

- संरक्षण क्षेत्रको नीति, कानून, योजना र संस्थागत संरचनाको विकास प्रक्रियामा आदिवासी एवं स्थानीय समुदायको सहभागिता र सहमतिलाई कसरी सुनिश्चित गर्ने ?

५. संरक्षित क्षेत्रको शासकीय पद्धतिका मूलभूत मुद्दाहरू

संरक्षित क्षेत्रको संरचनागत तहसम्बन्धी प्रश्न

- संरक्षित क्षेत्रका सन्दर्भमा हाल विद्यमान रहेका तहहरू (मन्त्रालय, विभाग, निकुञ्ज/आरक्ष, संरक्षण क्षेत्रको कार्यालय, इलाका, इकाई, परिषद्, समिति, समूह आदि) नै आवश्यक हो की होइन ?

संरक्षित क्षेत्रका संरचनाहरूको सुशासन सम्बन्धी प्रश्न

- संरक्षित क्षेत्रमा हाल अभ्यासमा रहेका परिषद् तथा समितिहरूको नेतृत्व छनोट, निर्वाचन प्रणाली र स्रोत उपयोग प्रणाली प्रति पनि स्थानीय वासिनवाहरू सहमत छैनन् । त्यसैले यी संरचनाहरूलाई कसरी स्थानीय समुदायमुखी बनाउन सकिन्छ ?

लाभको बाँडफाँट सम्बन्धी प्रश्न

- संरक्षित क्षेत्रबाट प्राप्त हुने लाभको बाँडफाँट सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्था कति उपयुक्त छ ? यसलाई कसरी समन्यायिक बनाउन सकिन्छ ?

सेवा प्रदाय संस्थाको संलग्नता सम्बन्धी प्रश्न

- संरक्षित क्षेत्रमा सेवा प्रदायक संस्थाहरू कहिलेसम्म रहने ?